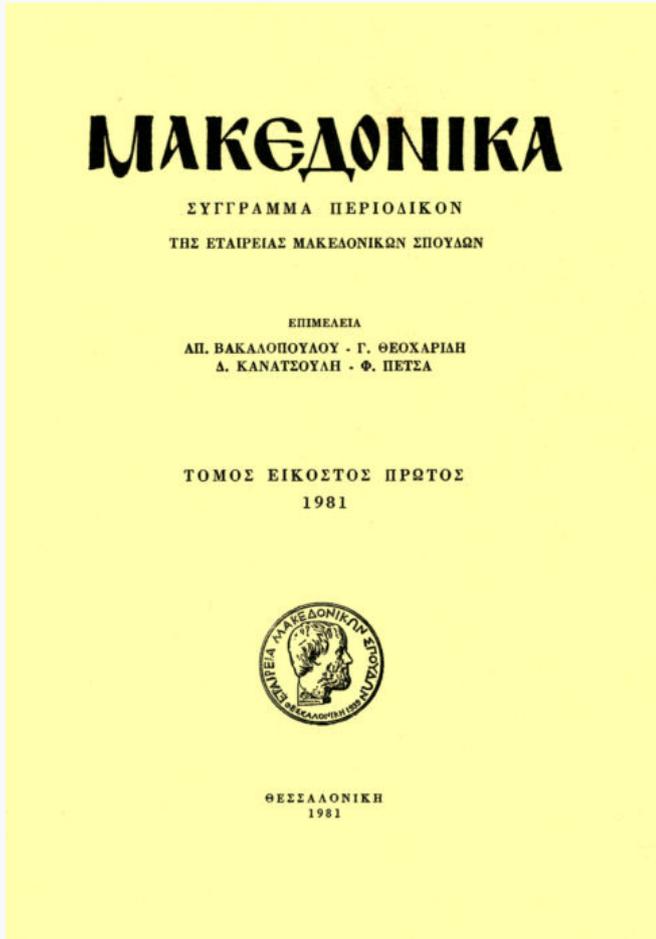

Μακεδονικά

Τόμ. 21, Αρ. 1 (1981)

Περί την επαρχίαν Πολυανής κατά την περίοδον των ξένων προπαγανδών 1870-1912: οφειλομένη απάντησις

Αθαν. Αγγελόπουλος

doi: [10.12681/makedonika.444](https://doi.org/10.12681/makedonika.444)

Copyright © 2014, Αθαν. Αγγελόπουλος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Αγγελόπουλος Α. (1981). Περί την επαρχίαν Πολυανής κατά την περίοδον των ξένων προπαγανδών 1870-1912: οφειλομένη απάντησις. *Μακεδονικά*, 21(1), 411–416. <https://doi.org/10.12681/makedonika.444>

ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΕΠΑΡΧΙΑΝ ΠΟΛΥΑΝΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ
ΤΩΝ ΞΕΝΩΝ ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΩΝ 1870-1912. ΟΦΕΙΛΟΜΕΝΗ ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ

Ἡ διατριβή, «Αἱ ξένοι προπαγάνδαι εἰς τὴν ἐπαρχίαν Πολυανῆς κατὰ τὴν περίοδον 1870-1912»¹, ἀπασχόλησε τὴν διεθνή βιβλιογραφίαν ἐν μέρει μὲν θετικῶς, ἐν μέρει δὲ ἀσθηρῶς². Ἐπειδὴ ὁμοῦς θέσεις βιβλιοκριτῶν τιῶν, κυρίως δὲ τοῦ Γερμανοῦ Gunnar Her-
ting (εἰς τὸ ἐξῆς G.H.) καὶ τοῦ Γιουγκοσλάβου ἐκ Σκοπιῶν Hristo Andonovski (εἰς τὸ ἐξῆς H.A.) δὲν ἀποδίδουν τὰ πράγματα ὡς ἔχουν καὶ παρανοοῦν οὕτω σημεῖα τῆς διατριβῆς, ἐπιχειροῦμεν περαιτέρω συζήτησιν τῶν συναφῶν προβλημάτων μετὰ τὴν βεβαιότητα ὅτι δι' αὐτῆς προάγεται ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια.

Ὁ G.H., γνωστὸς ὑποστηρικτῆς τοῦ Fallmerayer, τὸν ὅποιον διερμηνεῖ ἐπὶ λέξει ὡς «ἕνα τίμιον καὶ μὲ καλὰς προθέσεις φίλον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ»³, δταν βιβλιοκρίνει τὴν μελέτην-κριτικὴν τοῦ ἑλληνοαμερικανοῦ ἱστορικοῦ Γ. Ἀρνάκη, ὑπὸ τὸν τίτλον «Byzantium and Greece»⁴, δὶα νὰ ὑποστηρίξη τὴν ἐργασίαν τοῦ R. Jenkins, ὑπὸ τὸν τίτλον «Byzantium and Byzantinism»⁵, δίδει τὴν συμβουλὴν ὅτι «πᾶν βιβλίον διατρέχει ἀνὰ πῶσαν στιγμὴν τὸν κίνδυνον νὰ ἐρμηνευθῆ ἑσφαλμένως καὶ νὰ κατακριθῆ»⁶. Τὴν συμβουλὴν αὐτὴν, φαίνεται, ἀπευθύνει διὰ τοὺς ἄλλους βιβλιοκριτὰς καὶ ὄχι δι' ἑαυτὸν οὕτω, τοῦλάχιστον, ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς κριτικῆς του, τὴν ὁποίαν ἐπιχειρεῖ διὰ τὴν διατριβὴν περὶ τῆς ἐπαρχίας Πολυανῆς, εἰς τὰ ἐξῆς σημεῖα.

1. Πιστεῖται ὅτι ἡ ἐργασία δὲν ἐκπληρῶνει τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης, ὅπως βεβαίως τὴν ἔννοει οὗτος, διότι δὲν ἀποδεικνύει ἡ ἐργασία, κατ' αὐτὸν, ὅτι ἡ Βουλγαρικὴ Ἐξαρχία ὑπεστηρίχθη ἐξῶθεν, ὅπως στοχεύει αὕτη, ἀφοῦ ὀμιλεῖ περὶ ξένων προπαγανδῶν. Ἐπ' αὐτὸ ὁ G.H. εἶναι ἀπόλυτος, λέγων ἐπὶ λέξει κατὰ μετάφρασιν τὰ ἐξῆς: «Ἡ δημιουργία τοῦ βουλγαρικοῦ Ἐξαρχάτου μὲ τὸν σημαντικὰ μεγαλύτερον ἀριθμὸν ἐξαρτημένων ἀπ' αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ ἀποδοθῆ κατὰ κανένα τρόπο στὴν ἐπιρροὴ τῆς Ρωσίας καὶ στὸν πανσλαβισμό», ἀφοῦ ἡ ρωσικὴ πολιτικὴ εἰς τὸ ἐκκλησιαστικὸ ζήτημα ἐστόχευε «τὴν ἐνότητα τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας στὸ ὀθωμανικὸ κράτος»⁷.

Εἶναι κατ' ἐλάχιστον ὑπερβολὴ νὰ ὑποστηριχθῆ κάτι παρόμοιον, διότι εἶναι κοινὸς τόπος ὅτι τὸ βουλγαρικὸν ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα πρὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους καὶ δὴ τὸ γεγονός τῆς ἰδρύσεως τῆς Βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας ἐτύγχανε τῆς ἀμέ-

1 Βλ. Ἀθανάσιου Ἀν. Ἀγγελόπουλου, Αἱ ξένοι προπαγάνδαι εἰς τὴν ἐπαρχίαν Πολυανῆς κατὰ τὴν περίοδον 1870-1912, Θεσσαλονίκη 1973, σσ. 175, ἐκδ. ΙΜΧΑ, ἀρ. 137.

2 Βλ. σχετικῶς: «Ostkirchliche Studien» 2_(1973)207 (H. Biedermann)· «Glasnik» Σκοπιῶν 17(1973) 295-297 (H. Andonovski)· «Μακεδονικά» 13 (1973) 478-481 (Ἄθ. Καραθανάσης)· «Βαλκανικὴ Βιβλιογραφία» 2(1974) 35-36 (Ἄθ. Καραθανάσης)· «American Historical Review» 80(1975) 435 (G. Frangos)· «Südost-Forschungen» Μονάχου 35(1976) 422-423 (G. Hering)· «Zeitschrift für Balkanologie» 12(1976) 91-92 (P. Enepekides)· «Southeastern Europe» 3(1976) 123-124 (N. Diamandouros).

3 Gunnar Hering, Παρατηρήσεις εἰς τὴν μελέτην τοῦ Γ. Γ. Ἀρνάκη, Byzantium and Greece, εἰς «Δελτίον Σλαβικῆς Βιβλιογραφίας» 15(1967) 45 (κατὰ μεταφρ. Ἰω. Παπαδριανοῦ).

4 Εἰς «Balkan Studies» 4(1963) 379-400.

5 Εἰς lectures in Memory of Louise Taft Semple, Univ. of Cincinnati, 1963.

6 Gunnar Hering, Παρατηρήσεις, ἔ.ἀ., σ. 45.

7 Βλ. «Südost-Forschungen» 35(1976) 422.

σου διπλωματικής ή υποστηρίξεως τῆς τσαρικής ἐξωτερικῆς πολιτικῆς παρά τῇ Ὑψηλῇ Πύλῃ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ ἐνότης, ἐξ ἄλλου, τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ὑπὸ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐντὸς τῆς ὀθωμανικῆς ἐπικρατείας ὑπεστηρίζετο ὑπὸ τῆς ρωσικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς ἐν τοσοῦτῳ μέτρῳ, καθόσον ἐξυπηρετοῦντο πρῶτιστως τὰ ρωσικὰ σχέδια ἐπιρροῆς εἰς τὰ Βαλκάνια. Ἡ ἀνωτέρω θέσις τοῦ G.H., δυστυχῶς δὲ αὐτόν, οὔτε καὶ ὑπὸ τῆς βουλγαρικῆς ἱστοριογραφίας γίνεται ἀποδοκίμη διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ 1870 περίοδον κ.έ. Τὰ ἀρχεῖα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν εἰς Ἀθήνας, τοῦ Haus-Hof-und Staatsarchiv τῆς Βιέννης, ὡς καὶ τὰ προσφάτως ἐκδοθέντα βουλγαρικὰ ἔγγραφα ὑπὸ τὸν γενικὸν τίτλον «Macedonia. Documents and Material», Sofia 1978, ἐπιβεβαιοῦν τὴν δεδομένην εἰς τὴν μελέτην μας βασικὴν θέσιν τῆς κατ' ἐξοχὴν ρωσικῆς ἀναμίξεως εἰς τὸ ἐκκλησιαστικὸν βουλγαρικὸν πρόβλημα, ὁ ἀπόηχος τοῦ ὁποῖου δειγματοληπτικῶς ἐρευνᾶται εἰς συγκεκριμένην ἐπαρχίαν, τῆς Πολυανῆς. Τοῦτ' αὐτὸ ἰσχύει, ὅπως τὸ παραδέχεται ἐν μέρει καὶ ὁ G.H., καὶ μὲ τὰς θρησκευτικὰς προπαγάνδας τῶν Οὐνιτῶν καὶ τῶν Προτεσταντῶν, αἱ ὁποῖαι, «ὑποστηρίχθησαν ἐξῶθεν σημαντικῶν, λέγει, ἀλλὰ διὰ τὰς ὁποίας ὁ G.H. δὲν δέχεται ὅτι εἶχον ἀνθελληνικὸν προσανατολισμό»¹. Λησμονεῖ ἔδῳ ὁ G.H. ἕναν ἄλλον κοινὸν τόπον ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν Γένος ἐπέζησε διὰ μέσου τῶν αἰῶνων καὶ δι' εἰς περιόδους δουλείας ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία προϋποθέτει καὶ συντηρεῖ τὴν ἔθνικὴν ταυτότητα τῶν ὀρθοδόξων λαῶν. Ἀντιθέτως, αἱ ἀνωτέρω ζένοι, δηλαδὴ ἐξῶθεν προερχόμενοι, θρησκευτικαὶ ἐπιρροαί, εἴτε ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ παπισμοῦ, εἴτε ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ προτεσταντισμοῦ, ἐξυπηρετοῦν παντοῦ καὶ πάντα πρῶτιστως τὴν ἐκκλησιαστικὴν πολιτικὴν τῆς Ρώμης ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς ἢ τῶν αὐτόθι ἀμερικανικῶν καὶ ἀγγλικῶν ζένων ἀποστολῶν· αἱ τελευταῖαι παρεῖχον διπλωματικὴν καὶ οἰκονομικὴν κάλυψιν τῶν προτεσταντικῶν ἀνὰ τὴν Μακεδονίαν σταθμῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπετύγχανον κυρίως πρόσβασιν πάντοτε μεταξὺ τῶν ἀντιορθοδόξων καὶ ἀντιπατριαρχικῶν βουλγαρικῶν κύκλων, ὅπως θὰ καταδειχθῇ εἰς ἄλλην συνάφειαν τοῦ παρόντος.

2. Ὁ G.H. φρονεῖ περαιτέρω ὅτι ἡ ἐργασία μνημονεῖ τὰς παντοίας πιέσεις τῶν Βουλγάρων ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Μακεδονίαν πλὴν ἀποσιωπᾷ τὰς ἰδίαις πιέσεσι καὶ ἀντιστροφῶσι καὶ δὲν διερευνᾷ ἐκ παραλλήλου τὴν δραστηριότητα τῶν ἑλληνικῶν ἐνόπλων ὁμάδων εἰς τὴν Μακεδονίαν. Πρέπει νὰ δηλωθῇ ὑπευθύνως ἐνταῦθα ὅτι τὰ παρατιθέμενα στοιχεῖα περὶ τῶν βουλγαρικῶν πιέσεων εἶναι ἀναμφισβήτητα, καθ' ὅσον προέρχονται ἀξιόπιστως ἀπὸ αὐτὰ ταῦτα τὰ ἔγγραφα ἐκ τῆς ἐπαρχίας Πολυανῆς, περιγράφουσι δὲ τὴν κατάστασιν πλησιέστερον πῶς πρὸς τὰ δραματικὰ ἐκεῖνα γεγονότα, μίαν κατάστασιν ἀπεγνωσμένης ἄμυνης τῶν Ἑλληνορθοδόξων καὶ Σερβοορθοδόξων Πατριαρχικῶν ἔναντι τῶν Βουλγαροορσισματικῶν, οἱ ὁποῖοι εἰς μερικὰς περιοχὰς τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας, ὅπως π.χ. εἰς τὸ τμήμα Κιλκίς, εἶχον συμπαγῆ πλειοψηφίαν.

Ἐνας ἄλλος ἐρευνητῆς ὁ P. Enepekides, ὁ ὁποῖος βιβλιοκρίνει τὴν ἰδίαν ἐργασίαν, θὰ ἠδύνατο νὰ ἀπαντήσῃ ὡς ἐξῆς εἰς τὸν G.H. «Ἡ Πολυανὴ πρέπει νὰ ἐννοηθῇ, ὅπως τὸ θέλει καὶ ὁ συγγραφέας, καθὼς ἀποτελεῖ σημεῖο διασταυρώσεως τῶν αἰματηρῶν καὶ γεμάτων ἀπὸ ραδιοσυρρίαις ἀνταγωνισμῶν ὡς ἕνα μόνον δεῖγμα, ὡς pars pro toto, γιὰ διόκληση τῆς Μακεδονίας. Ὅτι ὁμως σύγχρονα ἢ βουλγαρικὴ δρεξὴ γιὰ καταβρόχθιση ἑδαφῶν καὶ ἡ ἐπιθετικὴ διάθεσις ἐμφανίζονται ἐντονότερη μετὰ τὸ τέλος τῆς Μεγάλης Βουλγαρίας τοῦ Ἁγίου Στεφάνου καὶ οὔτε ἡ ἐννοία ὁμότητες» διαδίδεται στὸ δίκαιον τῶν λαῶν καὶ στήν ὁμιλούμενη γλῶσσα, δὲν χρειάζονται τὰ ἑλληνικὰ ἔγγραφα γιὰ νὰ γίνῃ σαφές· τὰ ἔγγραφα τοῦ Haus-, Hof-und Staatsarchiv στὴ Βιέννη εἶναι περισσότερο σαφῆ καὶ μαζὶ μὲ τὶς εἰκόνας ποῦ ἔστειλαν οἱ πρόξενοι καὶ οἱ πράκτορες γιὰ τὶς βιαιότητες γίνονται πιὸ ἀπάνθρω-

1. Αὐτόθι, σ. 422-423.

πα ἀπό ὄτι προσδιορίζουν τὰ ἐλληνικά ἐγγραφα καί τὰ σχόλια τοῦ συγγραφέως¹. Ὡς πρός τήν μὴ εἰδικήν ἔρευναν τοῦ ζητήματος τῶν ἐνόπλων ἐμάδων εἰς τήν Μακεδονίαν, εἶμαι πολύ σαφῆς, νομίζω, εἰς τήν σ. 50, σημ. 3, ὅτι τοῦτο συνιστᾷ μίαν ἄλλην πλευράν τοῦ θέματος «μου», τὸ ὅσιον «δὲν ἀπασχολεῖ ἰδιαίτερος τήν παρουσίαν ἐργασίαν». Θά ἔπρεπε νά εἶχε καταλάβει ὁ Γ.Η., ἐφ' ὅσον ἐμελέτησε τήν ἐργασίαν διὰ τὰ τήν βιβλιοκρίνη καλοπίστως, ὅτι ἡ κεντρικὴ δομὴ τῆς ἐργασίας δὲν ἀποσκοπεῖ νά περιγράψῃ καί νά ἀναλύσῃ τὸν ἔνοπλον ἀλλὰ τὸν πνευματικόν, θρησκευτικόν καί ἐκπαιδευτικόν ἀγῶνα, τήν πολιτιστικὴν ἀντίστασιν τῶν Ἑλληνοορθοδόξων Πολυανῆς ἐναντί τῶν ξένων προπαγανδῶν ὑπὸ τήν φυσικὴν καί πνευματικὴν ἡγεσίαν τῆς ἐπισκοπῆς Πολυανῆς. Διὰ λεπτομερεῖς καί ἀκριβεῖς πληροφορίες περὶ τοῦ ἐνόπλου μακεδονικοῦ ἀγῶνος συνολικῶς παραπέμπεται ὁ Γ.Η. εἰς τὰς ἀντιπροσωπευτικὰς εἰδικὰς ἐργασίας τῶν D. Dakin, *The Greek Struggle in Macedonia 1897-1913*, ἐκ. IMXA, Θεσσαλονίκη 1966. Α. Ἀνεστοπούλου, Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγὼν 1903-1908, τόμ. 2, Θεσσαλονίκη 1969. Σ. Ράπτη, Μακεδονικὸς Ἀγὼν, Ἀθῆναι ἄ.ε., Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγὼν καί τὰ εἰς Θράκην Γεγονότα, Ἀθῆναι 1979, ἐκδ. ΓΕΣ.

3. Ἐν συνεχείᾳ, ὁ Γ.Η. μᾶς ἀποδίδει τήν ιδέαν τῆς ταυτίσεως μεταξὺ Ἐξαρχικῶν καί Βουλγάρων καί Πατριαρχικῶν καί Ἑλλήνων· πλήρησ παρανόησις. Αἱ πηγαι μᾶς ταυτίζουν ὄντως μεταξὺ Βουλγάρων καί Ἐξαρχικῶν, καί ἀκριβολογοῦν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, ἀλλ' ὄχι πάντοτε μεταξὺ Ἑλλήνων καί Πατριαρχικῶν, ἀλλὰ καί μεταξὺ Σέρβων καί Πατριαρχικῶν. Τοῦτο διευκρινίζεται σαφῶς ἐν εἰσαγωγῇ τοῦ περὶ σερβικῆς προπαγανδᾶς κεφαλαίου (σσ. 65-66), ὥστε νά μὴ ἐπιδέχεται τοῦτο κάποιαν ἀμφισβήτησιν «τὸ σερβικὸν στοιχεῖον... ἀνεγνώριζεν ἐδῶ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ὡς ἀνωτέραν πνευματικὴν ἀρχήν, τὴν ὁποίαν κατὰ βάσιν ἐσέβητο». Τὰ περὶ «φυλετικῆς ἐνότητος, ταυτότητος καί κοινότητος» μεταξὺ Σέρβων καί Βουλγάρων, τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ὑποσ. 5 τῆς σ. 80 ἀπηχοῦν ὄχι τὰς ἰδικὰς μου θέσεις, ἀλλὰ τὰς σκέψεις τοῦ ἐπισκόπου Πολυανῆς Παρθενίου, τοῦ Ὀκτωβρίου-Δεκεμβρίου τοῦ 1906, λόγῳ μεμαρτυρημένων περιπτώσεων συμπράξεως τῶν Σερβιζόντων, τῶν Βουλγαροουιτῶν, τῶν Βουλγαροπροτεσταντῶν καί τῶν Βουλγαροχριστιανικῶν ἐναντίον τῆς κανονικῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως.

Τὸ πανομοιότυπον, ἐξ ἄλλου, τὸ ὅσιον ἐπικαλεῖται ὁ Γ.Η., (βλ. «εἰκ. 9. Σφραγίς καί ὑπογραφαὶ προκρίτων τῆς ἑλληνοορθοδόξου κοινότητος Μπογορόδιτσας τοῦ 1894», σ. 77), ἀποδεικνύει κατ' ἐξοχὴν τὴν θέσιν μᾶς, διότι ἐκ τῶν ὑπαρχουσῶν 16 ὑπογραφῶν 12 εἶναι ἐλληνικαὶ καί 4 σλαβικαὶ κυριλλικῆς γραφῆς, δεῖγμα τῆς συμβιώσεως Ἑλλήνων καί Σέρβων ὡς ὁμοδόξων Πατριαρχικῶν, τοῦ 1894, πρὸ δηλαδὴ τῆς δραστηριοποιήσεως εἰς Βόρειον Μακεδονίαν τῆς σερβικῆς προπαγανδᾶς. Τὰς ἀπόψεις μου, ἐπὶ πλεόν καί κυρίως περὶ Ἑλλήνων καί Σέρβων ὡς Πατριαρχικῶν, ἀναπτύσσω ἐν πλάτει εἰς τὴν προσπάθειω δημοσιευθεῖσαν ἐργασίαν μου εἰς τὸ περιοδικὸν «Μακεδονικά» 21(1981) 109-154, ὑπὸ τὸν τίτλον «Πατριαρχικὰ ἐγγραφα-πειστήρια περὶ τῆς συμβιώσεως Ἑλλήνων καί Σέρβων Ὀρθοδόξων ἐν Βορείῳ Μακεδονίᾳ καί Παλαιῇ Σερβίᾳ τὸ β' ἡμισυ τοῦ 19ου αἰῶνος».

4. Τέλος, ὁ Γ.Η. ὁμιλεῖ διὰ μίαν σειρὰν «τυπικῶν ἐλαττωμάτων», κυρίως ὅτι «βουλγαρικά καί σερβικά ὀνόματα τῶν πηγῶν καταγράφηκαν σὲ ἐλληνικὴ μεταγραφή καί δὲν ἀποδόθησαν σωστῶς². Πρόκειται, ἐὰν ὄντως οὕτως ἔχουν τὰ πράγματα, ὄχι ἀπλῶς περὶ «τυπικῶν ἐλαττωμάτων ἀλλὰ περὶ βαρεῖας ἐπιστημονικῆς μομφῆς, ἀλλοιώσεως τῶν πηγῶν, τὴν ὁποίαν ὁμως ἀφῆνει ὁ Γ.Η., ἐκκρεμῆ, διότι δὲν ἐντοπίζει τὰ σημεῖα παραχαράξεως τῶν πηγῶν, ἐνθ' σημειώνει μετὰ πολλῆς εὐκολίας τὸ τυπογραφικὸν λάθος εἰς τὴν ὀρθογραφίαν τῆς ὀνομασίας Mürsteg ἀντὶ Mürsteg, σ. 31, ὑποσ. 4. Τὰ ὀνόματα τῶν πηγῶν οὕτε ἐλ-

1. Βλ. «Zeitschrift für Balkanologie» 12(1976) 91.

2. Βλ. Αὐτόθι.

ληνιστί μετεγράφησαν, ούτε ἀπεδόθησαν ἐσφαλμένως, διότι ἐχρησιμοποιήθησαν, σωστά ἢ ἐσφαλμένως, ὅπως αἱ πηγὰί μας τὰ δίδουν, εἶναι δὲ εἰς τὴν διάθεσιν οὐδὲποτε εἰδικοῦ ἔρευνητοῦ τὰ παρ' ἐμοὶ φωτοαντίγραφα τῶν πρωτοτύπων ἐγγράφων. Ἀλλὰ, ἡ ἱστορία τῆς παραχαράξεως παλαιῶν καὶ νεώτερων ἐπιγραφικῶν μνημείων καὶ ὀνομάτων ἑλληνικῶν ἀνὰ τὴν Χερσόνησον τοῦ Αἴμου ἀνήκει εἰς ἄλληλες κατηγορίας ἐπιστημῶνας. Τὸ ἑλληνικὸν Γένος καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἐπιστήμη οὐδέποτε εἶχον ἢ ἔχουν τὸ complex τῆς παραχαράξεως ἢ ἑλληνοποιήσεως ἕξεν ὀνομασιῶν καὶ ἐπωνύμων, ἀντιθέτως μάλιστα ἔχομεν τὴν συγκεκριμένην περίπτωσιν, κατὰ τὴν ὁποῖαν οἱ ἀνὰ τὴν κεντρικὴν καὶ βόρειον Βαλκανικὴν Ἑλληνες ἐκ Μακεδονίας καὶ Ἑπείρου ἀπόδημοι ἐπὶ τουρκοκρατίας εἶχον τὴν τάσιν διὰ λόγους ἐπαγγελματικoῦς νὰ δίδουν εἰς τὰ ἐπωνύμα τῶν τὴν μορφήν τῶν ἐπιθέτων τῆς πλειοψηφούσης ἐθνικῆς ὁμάδος. Οὕτω, μεταξὺ τῶν πλειοψηφούντων Σέρβων ὁ Γεωργίου ἢ Γεωργιάδης μετεβλήθη εἰς Georgievic ἢ Djordjevic, ὁ Λαζάρου ἢ Παζαριδῆς εἰς Lazarevic, ὁ Δημητρίου ἢ Δημητριάδης εἰς Dimitrijevic, ὁ Κωνσταντίνου ἢ Κωνσταντινίδης εἰς Konstantinovic, ὁ Θεοδῶρου ἢ Θεοδοριδῆς εἰς Teodorovic κλπ.¹ Ἀναφερόμενοι δὲ εἰδικότερον εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς κοινότητος Δοϊράνης, ἀφοῦ περὶ αὐτῆς κυρίως ὁ λόγος, ἀξίζει νὰ ἐπισημάνωμεν τὴν παραχάραξιν κυρίως ἀπὸ μέρους τῆς βουλγαρικῆς ἱστοριογραφίας ἑλληνικῶν ἐπωνύμων τῆς Δοϊράνης διὰ τῆς μεταβολῆς τῶν εἰς βουλγαρικά. Εἶναι ὄντως χαρακτηριστικὴ ἡ ὑπὸ τοῦ V. Karamanov, Dojran i okolijata mu (ἡ Δοϊράνη καὶ ἡ περιοχὴ τῆς), Kjustendilj 1931, σσ. 5-6, μεταβολὴ τῶν ἐπωνύμων τῶν Ἑλλήνων προυχόντων τῆς Δοϊράνης, γνωστῶν καὶ ὑπὸ τῶν πηγῶν μας. Π.χ. Δημήτριος Πατριώτης εἰς D. Patriotov, Γεώργιος Ἀντισίου εἰς G. Ančov, Νικόλαος Ἀσμενιάδης εἰς N. Esmenov καὶ Νικόλαος Οὐζούνης εἰς N. Uzunov. Ἐπὶ πλέον εἰς τοὺς ὅψ' ἡμῶν παρατιθεμένου πίνακος ἐπωνύμων καὶ ὀνομάτων (σσ. 24-26) τῆς κοινότητος Δοϊράνης ἄπαντοῦν, ὅπως μνημονεύονται ὑπὸ τῶν πηγῶν μας, καὶ ἐπωνύμα καὶ ὀνόματα ὅχι καθαρῶς ἑλληνικά, π.χ. Κότσε Λάζαρ, Χρῆστος Κότσε, Ν. Νικόλτσε, Κ. Ἡλκου, Χ. Μήτρε, Κ. Μίντσε, Κ. Μήτρε, Κ. Πόπτσε, Κ. Τάσε, Ν. Τάσε, Πέντσε Κίλκισλη, Κ. Μπάτσε, Σ. Χατζησκέρλη, Π. Μήτρε, Γ. Τάσε. Κατόπιν τούτων, ποῦ βλέπει παραποιήσιν ἀπὸ μέρους μας ἐπωνύμων καὶ ὀνομάτων, ἀφοῦ πιστῶς ἀποδίδομεν τὰς πηγὰς.

5. Ἐν κατακλείδι, ἐπισημαίνωμεν τρεῖς ἀκόμη παρατηρήσεις τοῦ G.H. Θεωρεῖ ἐπισημαίνεις τὰς μετοχὰς «Βουλγαρίζοντες», «Σερβίζοντες», ἡμεῖς ὅμως, ὅπου τὰς χρησιμοποιούμεν, ἐννοοῦμεν τοὺς ρευστῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως Σλάβους τῆς Μακεδονίας καὶ δὴ τῆς ὑπὸ ἔρευναν περιοχῆς μας, οἱ ὁποῖοι προσηματολιζόντο ἀναλόγως τῆς ἐπιδράσεως, καὶ δὴ τῆς βίαιας, ἡ ὁποία ἐξησκεῖτο ἐπ' αὐτῶν ἀπὸ μέρους τῆς σερβικῆς καὶ δὴ καὶ κυρίως ἀπὸ μέρους τῆς βουλγαρικῆς προπαγάνδας. Τὸ ὑπὸ τοῦ G.H. σημειούμενον δείγμα κειμένου, σ. 23, σημ. 4, ὁμιλεῖ περὶ Βουλγάρων, καὶ αὐτὸ ἐννοῦμεν καὶ ἡμεῖς εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν, διότι ἐδῶ πρόκειται περὶ προυχόντων Βουλγάρων τῆς βουλγαρικῆς κοινότητος Δοϊράνης, περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλεῖ τὸ δείγμα κειμένου τῆς σ. 23, σημ. 4, οἱ ὁποῖοι ἐνώπιον τῶν ὀθωμανῶν ὑπαλλήλων ἀπογραφῆς τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Δοϊράνης προσεπάθησαν νὰ πολιτογραφῆσιν ὡς Βουλγάρους Ἑλλήνας πολίτας καὶ ἄλλους ρευστῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως, δηλ. σερβίζοντας, βουλγαρίζοντας ἢ καὶ ἑλληνίζοντας. Ὁ G.H. γνωρίζει πως τὴν ὁμιλουμένην ἑλληνικὴν, τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι ἡμπορεῖ νὰ ἔχη τὴν βεβαιότητα ὅτι τοσοῦτον ἀθεντικῶς ἔρμηνεύει καὶ τὰς ἑλληνικὰς πηγὰς, τὰ κείμενα δηλαδὴ. Διορθώνει ἐπίσης τὸ Avret Isar εἰς Avret Hisar, ἀλλὰ ἀγνοεῖ ὅτι καὶ ἡ δευτέρα γραφὴ Avret Isar εἶναι

1. Πλείονας λεπτομερεῖας περὶ τοῦ φαινομένου τούτου βλ. εἰς σύμμεικτον μελέτημα Ἰω. Παπαδριανοῦ, Γιά μερικoῦς ἀγνώστους Σλατιστινοῦς ἀποδήμους στο Βελιγράδι κατὰ τὰ ἔτη 1826 καὶ 1845, «Μακεδονικά» 13(1973) 436-439.

παραδεκτὴ βάσει τῶν ἑλληνικῶν πηγῶν καὶ ἐγγράφων, εἰς τὰ ὁποῖα γίνεται λόγος π.χ. περὶ «'Αβρέτ 'Ισάα» καὶ «'Δεμίρ 'Ισάάρ», ἰδίᾳ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ὁρολογία τῶν Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Πρβλ. π.χ. «μητρόπολις Μελενίκου καὶ 'Δεμίρ 'Ισάάρ». Ἡ δευτέρα αὕτη γραφὴ «'Ισάα» (λατινιστὶ Isar) προέκυψε ἐκ τοῦ λόγου ὅτι ἡ τουρκικὴ λέξις Hisar προφέρεται ἑλληνιστὶ ὡς Isar. Τέλος, ἐκεῖ ὅπου ἀναφέρεται οὗτος εἰς τὰ ἔγγραφα τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, τὸν πληροφοροῦν ὅτι τὰ ἔγγραφα αὐτὰ ἀνέγνωσα τὰ ἴδια, τὰ πλείονα ὁμῶς ἐξ αὐτῶν ἀπόκεινται συγκεντρωτικῶς ἐν ἀντιγράφοις εἰς τὸ εὐκολώτερον καὶ ἀμεσώτερον προσὶ τὸν ἱστορικὸν ἀρχεῖον τοῦ ΙΜΧΑ. Δὲν ὑπῆρχεν, ὡς ἐκ τούτου, ἀνάγκη παραπομπῆς δύο φορές εἰς τὴν αὐτὴν πηγὴν. Οὕτω, τὰ ἔγγραφα τοῦ Υ.Ε., ἐφ' ὅσον τὰ ἀνέγνωσα, εἶχον ὑποχρέωσιν νὰ τὰ μνημονεύσω εἰς τὰς πηγάς, ἐνθ' αὐτὸ τοῦ ΙΜΧΑ, τὰ ὁποῖα ἐμελέτησα λεπτομερέστερον, τὰ χρησιμοποίησα καὶ εἰς τὰς παραπομπάς.

6. Hristo Andonovski. Οὗτος, ἐκφραστὴς θεωρητικὸς τὸν νέον μεθόδον ἐπανερμηνείας τῶν πηγῶν, συμφώνως πρὸς τὰς ἀπὸ τοῦ 1945 κ.έ. πολιτικὰς ἐπιδιώξεις τῆς Γιουγκοσλαβίας ὡς πρὸς τὴν ἔθνικὴν καὶ ὁμοσπονδιακὴν συγκρότησιν τῆς Νοτίου Γιουγκοσλαβίας μὲ ἐπίκεντρον τὰ Σκόπια καὶ τοὺς λεγομένους Σλάβους «Μακεδόνας», παραπονεῖται εἰς τὴν κριτικὴν τῆς διατριβῆς ὑπ' αὐτῆς τὸ «μακεδονικόν», σλαβικὸν δηλαδὴ στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους καὶ Σέρβους κάμνει τὴν ἐμφάνισίν του ἀπὸ τοῦ 7ου μ.Χ. κ.έ. 'Επ' αὐτοῦ ὀφείλω νὰ κάμω τὴν καταλυτικὴν διὰ τὰς θέσεις τῶν ἱστορικῶν τῶν Σκοπίων διαπίστῳσιν ὅτι ὅλαι αἱ πηγαὶ εἴτε ἑλληνικαί, εἴτε τουρκικαί, εἴτε βουλγαρικαί, εἴτε σερβικαί, εἴτε ἀγγλοσαξωνικαί, οὐδ' ἅπαξ κάμνον λόγον περὶ «Μακεδόνων» σημερινοῦ τύπου τῶν Σκοπίων ὄχι βεβαίως ἀπὸ τοῦ 7ου μ.Χ. αἰῶνος—θά ἦτο πάρα πολὺ αὐτὸ—, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ τὸ β' ἡμῖσι τοῦ 19ου αἰῶνος μέχρι τῶν Βαλκανικῶν πολέμων. Πῶς ἦτο δυνατόν ἀπὸ Ἑλλήνων, Σέρβων καὶ Βουλγάρων νὰ παραχθοῦν «Μακεδόνες», ὄρος κατ' ἐξοχὴν γεωγραφικὸς καὶ οὐχὶ ἔθνικὸς βάσει τῶν πηγῶν, αὐτὸ μόνον ὁ Η.Α. καὶ ἡ σημερινὴ ἱστοριογραφία τῶν Σκοπίων ἔχουν τὴν μαγικὴν ἱκανότητα νὰ ἀποδείξουν. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἰδικὴ μας καταλυτικὴ διαπίστῳσις δυνατόν νὰ μὴν πεῖθῃ τὸν Η.Α., καὶ ἐφ' ὅσον μνημονεῖ τὸν εὐεργετικὸν ρόλον καὶ τὴν προσφορὰν τοῦ ἀμερικανοῦ προτεστάντου ἱεραποστόλου John House «στοὺς Μακεδόνες τῆς Θεσσαλονίκης» μὲ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἱδρυσιν τῆς Ἀμερικανικῆς Γεωργικῆς Σχολῆς καὶ τοῦ οἴκου εὐγηρίας εἰς τὸ Ζέτινλικ, ὀφείλομεν νὰ τὸν πληροφορήσωμεν ὅτι μόλις πρὸ τριετίας, τὸ 1979 δηλαδὴ, ἐκδοθεῖσα ἐργασία τῆς Brenda L. Marder— ὑπὸ τὸν τίτλον «Stewards of the Land: The American Farm School and Modern Greece», New York 1979, τῆς σειρᾶς East European Monographs, no LIX —εἶναι ἀποκαλυπτικὴ τῆς ἐν γένει δραστηριότητος τῆς προτεστάντικῆς προπαγάνδας εἰς τὴν Μακεδονίαν κατὰ τὸ β' ἡμῖσι τοῦ 19ου αἰ. μέχρι τῶν βαλκανικῶν πολέμων καὶ κυρίως τῆς γνώμης τὴν ὁποίαν εἶχον ἐκεῖνοι οἱ ἱεραπόστολοι περὶ τῶν ἔθνικων πραγμάτων τῆς περιοχῆς αὐτῆς, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν εἰς τὴν Νέαν Ὑόρκην καὶ ἀλλαχοῦ τῶν ΗΠΑ σωζομένων ἀρχείων τῶν προτεστάντικῶν ἀνὰ τὴν Εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν καὶ τὴν Μακεδονίαν ἱεραποστόλων. Αἱ ἀναφοραὶ τῶν ἱεραποστόλων μᾶς πληροφοροῦν (βλ. κυρίως τὰ πέντε πρῶτα κεφάλαια τοῦ ἔργου, σσ. 1-77), ὅτι ἡ ἐν γένει δραστηριότης τῶν ἀνεφέρετο κυρίως μεταξὺ βουλγαρικῶν ὀρθοδόξων πληθυσμῶν, ἡ δὲ Ἀμερικανικὴ Γεωργικὴ Σχολὴ ἰδρυθεῖσα τὸ 1902/1903 ἐφιλοξένει καὶ ἐμόρφωνε μέχρι τοῦ 1912/1913 βουλγαροπαιδᾶς προτεστάντας ἐκ τῆς περιοχῆς Μοναστηρίου, ὁμολοῦν δὲ πάντοτε περὶ Ἑλλήνων, Βουλγάρων, Σέρβων, Βλάχων, Ἰουδαίων, οὐδέποτε δὲ περὶ τῶν σημερινῶν «Μακεδόνων» τῶν Σκοπίων· ἐάν, ὅντως, ὑπῆρχον, δὲν γεννᾶται καμμία ἀμφιβολία ὅτι θὰ εἴη τὸς ἐμνημόνευον, διότι δὲν εἶχον οἱ ἀμερικανοὶ ἱεραπόστολοι λόγους ἔθνικῆς σκοπιμότητος διὰ τὰ ἀποκρῖπτου ἢ νὰ ἐρμηνεύουν ἄλλως τὰ ἔθνικα καὶ δημιουργικὰ δεδομένα τῆς Μακεδονίας εἰς τοὺς προϊσταμένους τῶν εἰς ΗΠΑ.

7. N. Diamandouros-Frangos. 'Ο Ν.Δ. ἔρχεται ἀβασανίστως νὰ συμφωνήσῃ μὲ τὰς ἀπόψεις τῶν Η.Α., διότι δέχεται τὴν ὑπαρξίν τῶν «Μακεδόνων» κατ' ἀντιδιαστολήν πρὸς τοὺς Ἑλληνας, Σέρβους καὶ Βουλγάρους εἰς τὴν Μακεδονίαν κατὰ τὴν ὑπ' ὄψιν περίοδοσιν καὶ κατὰ συνέπειαν θεωρεῖ τὴν ἐργασίαν μας ὡς ἐξυπηρετοῦσαν τὴν σωβινιστικὴν μονομέρειαν, ἀφοῦ αὕτη «seeks to establish the predominantly Greek nature of these territories», δηλ. τῆς Μακεδονίας κ.λπ. 'Ο Ν.Δ. δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἀσχοληθῆ μὲ θέματα τοῦ ὁποῖου, ὡς φαίνεται, ἀγνοεῖ κατ' οὐσίαν, ὅπως ἀγνοεῖ τὰ ὄρια ἐπακριβῶς ποῦ κεῖται, τέλος πάντων, ἡ Μακεδονία, ὅταν τὴν περιγράφει μεταξύ Ρίλας καὶ Ροδόπης ἀπὸ Βορρᾶ, μέχρι Πίνδου!, 'Ολύμπου καὶ Αἰγαίου πρὸς Νότον καὶ μεταξύ τῶν λιμνῶν Ἀχρίδος-Πρεσπῶν ἀπὸ Δυ. σμάς μέχρι τοῦ ποταμοῦ Νέστου (Mesta, σλαβιστί, ὅπως λέγει ὁ Ἰδιος) πρὸς Ἀνατολάς.

'Ο G. Frangos δέχεται ὅτι ἡ ἐργασία συνιστᾷ ὀδηγὸν εἰς τὴν ἔρευναν τῶν συγχρόνων ἐλληνικῶν πηγῶν, πληρὸν μὲ τὸν τρόπον, καθ' ὃν χρησιμοποιεῖ τὰς πηγὰς αὐτάς, ἐξυπηρετεῖ «a nationalistic polemic in scholarly dress». Ἡ παρατήρησις αὕτη τοῦ G.F. συνιστᾷ ἀβασανίστον καὶ εὐκόλον τρόπον ὑποκειμενικῆς κρίσεως κάποιας εἰδικῆς ἱστορικῆς πραγματείας. Τὴν ἀπάντησιν εἰς τὸν γενικὸν αὐτὸν ἀφορισμὸν τοῦ G.F. δίδει ὁ Η. Biedermann, ὁ ὅποιος, περαινὼν τὴν κριτικὴν τῆς ἐργασίας, λέγει ἐπὶ λέξει τὰ ἑξῆς: «Ἡ ἐργασία εἶναι ἐνδιαφέρουσα ἰδίως διότι διαφωτίζει μίαν σημαντικὴν ἐποχὴν τῆς νέας ἐξελέξεως στὰ Βαλκάνια ἀπὸ ἐλληνικὴ σκοπιά. Πληροφοροῦμαστε συγχρόνως μὴ μὴ πληθῶρα εἰδικῶν δεδομένων, ποῦ ἐπιτρέπει νὰ ἀναγνωρίσουμε τὸ παιχνίδι τῶν μεγάλων δυνάμεων στὸ παρασκήνιο γιὰ ὅλο καὶ μεγαλύτερη ἐπιβολὴ καὶ ὄχι βέβαια τοὺς ἐθνικοὺς ἀνταγωνισμοὺς τῶν νέων βαλκανικῶν κρατῶν, ἰδίως ὅμως ρίπτεται φῶς στὶς δυστυχῶς μᾶλλον καταθλιπτικὰς ἐκκλησιαστικὰς συνθήκας μὲ τὶς ἐσωρθόδοξες καὶ ἐνδοδογματικὰς ἐντάσεις καὶ ἀντιθέσεις»¹.

Περαινὼν τὸ βιβλιοκριτικὸν τοῦτο σύμμεικτον, ἐπιθυμῶ νὰ εὐχαριστήσω ὄλους δσσοὺς ἠσχολήθησαν μὲ τὴν μελέτην μου αὕτην, ἀγνώστους μου πάντας, πληρὸν ἑνός, καὶ ἐκεῖνους, οἱ ὅποιοι ἐξήγηρον ἀντικειμενικῶς τὰς θετικὰς πλευρὰς τῆς ἐργασίας, ὅπως οἱ Η. Biedermann, P. Enepekides καὶ Ἀθ. Καραθανάσης, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους, οἱ ὅποιοι ὄχι κακοβούλως, θέλω νὰ πιστεύω, ἔκριναν ἀοστηρῶς σημεῖα τινά, παρανοήσαντες ὅμως ταῦτα, ὅπως ἀπεδείξαμεν ἐνταῦθα (G. Hering) ἢ καὶ ἐκ πολιτικῆς σκοπιμότητος καὶ ἀνάγκης ἀπέρριψαν ἄλλας θέσεις, ἐνῶ γενικῶς ὑπεδέχθησαν θετικῶς τὴν ἐργασίαν (Η. Andonovski) ἢ ἕκαμαν σύγχυσιν μεταξύ τοῦ εἰδικοῦ τούτου θέματος καὶ τοῦ Μακεδονικοῦ Ζητήματος ἐν γένει, εὐρισκόμενοι εἰς περιβάλλον ἄκρας «ἐπιστημονικόν» μέχρι σημείου ὥστε καὶ ὅταν κάποιος ἐρευνητὴς ἀποδείξῃ ἡ διαφώτιση ἐθνικὰς ἱστορικὰς θέσεις, βάσει ἀγνώστων πηγῶν, νὰ κατηγορηθῆται ὑπὸ ὁμοειδῶν του, ὡς συνήθως, σωβινιστῆς, δ.ἀ νὰ ἔχουν οὗτοι εὐκόλον ἄλλοθι ἐπιστημονικῆς ἀντικειμενικότητος (G. Frangos, N. Diamandouros).

Ἰδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου
τοῦ Αἴμου

ΑΘΑΝ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΛΟΣ

1. Βλ. «Ostkirche Studien» 22(1973)207.